

УДК 343.326:343.13

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.3.43>

РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: АНАЛІЗ ЗМІСТУ НОВИХ СТАТЕЙ ККУ

Пацкан І.І.,
*аспірант 3-го курсу КУП НАНУ
спец. 081 Право*

Пацкан І.І. Розслідування злочинів проти основ національної безпеки: аналіз змісту нових статей ККУ.

Вказується, у контексті російського вторгнення в Україну постає гостра необхідність модернізації криміналістичної методики розслідування злочинів проти основ національної безпеки. Повномасштабна агресія призвела до появи нових форм таких злочинів, включаючи державну зраду, диверсії та колабораціонізм, що становлять серйозну загрозу суверенітету та територіальній цілісності держави. Оновлена методика повинна враховувати особливості воєнного стану, труднощі збору доказів на окупованих територіях та необхідність протидії кіберзлочинам та інформаційним диверсіям. Вона має забезпечити ефективне виявлення, документування та розслідування злочинів в умовах обмеженого доступу до місць їх скоєння, враховуючи ризик втрати доказів через бойові дії. Крім того, методика повинна сприяти швидкому реагуванню на нові загрози національній безпеці, включаючи гібридні форми агресії, та покращити координацію між різними правоохоронними органами та спецслужбами. Важливим аспектом є також врахування міжнародної співпраці у розслідуванні воєнних злочинів.

Автор відзначає, аналіз проекту Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення дає підстави говорити про те, що він пропонує інноваційний підхід до формулювання статті 111-1 КК України, чітко визначаючи види діяльності, які кваліфікуються як кримінальні правопорушення. Однак, деякі аспекти нової редакції потребують уточнення та доопрацювання. Основна проблема полягає в недостатній конкретності окремих формулювань діянь, що класифікуються як колабораційна діяльність. Це створює ризик надто широкого тлумачення, що може призвести до труднощів у практичному застосуванні закону під час розслідування цього виду злочинів, неоднозначності у правозастосуванні, ризику необґрунтованого притягнення до відповідальності та складнощів у розмежуванні законної та протиправної діяльності в умовах окупації.

Ключові слова: криміналістична методика, розслідування злочинів проти основ національної безпеки, КК України, колабораційна діяльність.

Patskan I.I. Investigating crimes against the foundations of national security: analysis of the content of new articles of the Criminal Code.

It is indicated that in the context of the russian invasion of Ukraine, there is an urgent need to modernize the forensic methodology of investigating crimes against the foundations of national security. Full-scale aggression has led to the emergence of new forms of such crimes, including treason, sabotage and collaborationism, which pose a serious threat to the sovereignty and territorial integrity of the state. The updated methodology should take into account the peculiarities of the state of war, the difficulty of gathering evidence in the occupied territories, and the need to counter cybercrimes and information sabotage. It should ensure effective detection, documentation and investigation of crimes in conditions of limited access to the places of their commission, taking into account the risk of loss of evidence due to hostilities. In addition, the methodology should facilitate rapid response to new threats to national security, including hybrid forms of aggression, and improve coordination between various law enforcement agencies and special services. An important aspect is also the consideration of international cooperation in the investigation of war crimes.

The author notes that the analysis of the draft Law «On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine on Improving Liability for Collaborative Activities and Related Criminal Offenses gives reason to say that it offers an innovative approach to the wording of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, clearly defining the types activities that qualify as criminal offenses. However, some aspects of the new edition need clarification and refinement. The main problem lies in the insufficient specificity of individual wording of actions classified as collaborative activities. This creates the risk of an overly broad interpretation, which can lead to difficulties in the practical application of the law during the investigation of this type of crime, ambiguity in law enforcement, the risk of unjustified prosecution, and difficulties in distinguishing between legal and illegal activities under the occupation.

Key words: forensic methodology, investigation of crimes against the foundations of national security, Criminal Code of Ukraine, collaborative activity.

Постановка питання. Необхідність забезпечення національної безпеки держави зумовлена її фундаментальною роллю у захисті суверенітету, територіальної цілісності та незалежності країни, збереженні конституційного ладу, підтримці політичної та економічної стабільності, захисті прав і свобод громадян, а також протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам. Ефективна система національної безпеки створює умови для сталого розвитку суспільства, зміцнення позицій держави на міжнародній арені, забезпечення екологічної безпеки та збереження культурної ідентичності нації. Вона також сприяє науково-технологічному прогресу, стимулює інновації та інвестиції, підвищує стійкість держави до кризових ситуацій та надзвичайних подій. Таким чином, забезпечення національної безпеки є комплексним, багатоаспектним завданням, від успішного вирішення якого залежить не лише поточне функціонування держави, але й її майбутнє процвітання та здатність відповідати на глобальні виклики сучасного світу.

Необхідність забезпечення національної безпеки України в умовах вторгнення РФ набуває критичного значення для збереження державності, захисту територіальної цілісності та суверенітету країни. В цих безпрецедентних обставинах національна безпека стає ключовим фактором протидії агресії, захисту цивільного населення та критичної інфраструктури, а також збереження функціональності державних інституцій. Ефективна система національної безпеки є основою для мобілізації всіх ресурсів країни, координації міжнародної підтримки, протидії інформаційним атакам та кіберзагрозам, забезпечення економічної стійкості та соціальної стабільності в умовах війни. Вона також відіграє ключову роль у підтримці бойового духу населення, збереженні національної ідентичності та культурної спадщини під загрозою знищення. Крім того, міцна система національної безпеки є фундаментом для майбутнього відновлення країни, реінтеграції окупованих територій та розбудови ефективних механізмів запобігання подібним загрозам у майбутньому. Таким чином, в умовах російської агресії забезпечення національної безпеки України стає не просто важливим державним завданням, а питанням виживання нації та збереження її місця у світовому співтоваристві.

Отже, на сьогодні виникає необхідність вдосконалення криміналістичної методики розслідування злочинів проти основ національної безпеки в умовах вторгнення РФ на територію України, що зумовлена безпрецедентними викликами, з якими стикається правоохоронна система країни. В контексті повномасштабної агресії, ці злочини набувають нових форм та масштабів, включаючи державну зраду, диверсії, колабораціонізм та інші дії, що загрожують державному суверенітету та територіальній цілісності. Вдосконалена методика має враховувати специфіку воєнного стану, складності збору доказів на окупованих територіях, необхідність протидії кіберзлочинам та інформаційним диверсіям, а також важливість міжнародної співпраці у розслідуванні воєнних злочинів. Вона повинна забезпечити ефективне виявлення, документування та розслідування таких злочинів в умовах обмеженого доступу до місць їх вчинення, з урахуванням можливості втрати доказової бази внаслідок бойових дій. Крім того, вдосконалена методика має сприяти швидкому реагуванню на нові види загроз національній безпеці, включаючи гібридні форми агресії, та забезпечувати належну координацію між різними правоохоронними органами та спецслужбами. Таким чином, вдосконалення криміналістичної методики є критично важливим для ефективного захисту національних інтересів України, притягнення до відповідальності злочинців та запобігання подібним злочинам у майбутньому, що в кінцевому підсумку сприятиме зміцненню національної безпеки та відновленню територіальної цілісності держави.

Виходячи з наведеного, автор ставить собі за мету розглянути окремі особливості розслідування злочинів проти основ національної безпеки, крізь призму аналізу змісту нових статей ККУ (ст.111-1 Колабораційна діяльність).

Аналіз джерельної бази. Відзначимо, окремі питання забезпечення національної безпеки розглядалися у працях відомих вітчизняних і зарубіжних вчених А. Баранова, Ю. Барабаша, С. Білоцького, Ф. Броделя, І. Валлерстайна, В. Горбуліна, М. Германа, Т. Грабович, О. Дзьобаня, Р. Дарендорфа, А. Єзерова, Я. Жаліло, Є. Ковальова, О. Користіна, В. Ліпкана, Дж. Лока, Л. фон Мізеса, О. Ляшенко, Н. Нижник, М. Олсона, Р. Патнама, С. Погребняка, В. Пилипчука, М. Савчина, Г. Ситник, Дж. Стігліца, О. Уварової, Ф. фон Гаска, З. Чуйко, А. Шайо, С. Шевчука та ін.

Вклад матеріалу дослідження. Насамперед відзначимо, концепція «безпеки» не має уніфікованого тлумачення. Так, німецьке *«sicherheit»* передає стан стабільності та надійності, а в більшості європейських мов використовується латинське *«securitas»*, що означає «спокій». Виходячи з цього, можна припустити, що національна та міжнародна безпека в абстрактному сенсі передбачає відсутність зовнішніх загроз або стан, за якого держава функціонує стабільно та впевнено. Тут же, варто погодитися й з позицією Р. Кривоноса, який стверджує, що повне усунення загроз неможливе, оскільки на зміну одним завжди приходять інші. Тому безпека насправді є динамічним станом, де нові загрози постійно мінімізуються та нейтралізуються шляхом проведення ефективної зовнішньої політики. Саме такий підхід дозволяє досягти стану впевненості та надійності [1, с. 11].

Концепція безпеки в сучасному розумінні, як зазначають численні дослідники, значно розширила свої межі порівняно з минулим. Якщо раніше це поняття здебільшого обмежувалося військовою сферою, то нині воно набуло багатовимірного характеру. Сучасне трактування безпеки охоплює широкий спектр аспектів, включаючи не лише військові, а й економічні, технологічні, екологічні, соціальні та гуманітарні складові. Більше того, до сфери безпеки тепер відносять такі фундаментальні питання, як збереження національної самобутності та забезпечення основних прав і свобод громадян. Таким чином, сучасна концепція безпеки відображає комплексний підхід до захисту інтересів держави та суспільства в умовах глобальних викликів [2, с. 46–50].

В той же час, тлумачення поняття «національна безпека» та аналіз напрямів розуміння його сутності зумовлені тією обставиною, що воно є ключовим для формування концепції національної безпеки будь-якої держави, що, у свою чергу, є основоположним у разі визначення політики національної безпеки, основною функцією якої є визначення головних інтересів нації і здійснення керівництва під час створення основних стратегій, що стосуються нинішніх і майбутніх загроз, а також можливостей їх усунення. Окрім того, розуміння суті, бачення структурних і функціональних компонентів загальної системи забезпечення національної безпеки сприяє методологічному обґрунтуванню завдань забезпечення національної безпеки, зокрема і України [3, с. 43].

Дослідження та наукові розробки методики розслідування окремих видів злочинів як криміналістичної категорії налічує уже не один десяток років. Але остаточного визначення її сутності та поняття, а також наповнення структурними елементами, вчені-криміналісти не надали й до сьогодні. Крім того, окремі методики можуть виникнути після зміни кримінального законодавства, та й взагалі, багато складів злочинів ще не має своєї алгоритмізації розслідування [4, с. 23]. При цьому, основним її завданням є озброєння слідчих необхідним для їх професійної діяльності науково-методичним комплексом знань та навичок з розкриття, розслідування та попередження окремих видів злочинів у різних слідчих ситуаціях, що виникають у процесі здійснення такої діяльності [5, с. 34].

Сьогодні спостерігається досить тривожна тенденція зростання кількості кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки. Особливе занепокоєння викликає збільшення випадків державної зради - найсерйознішого посягання на державну безпеку, обороноздатність, незалежність та конституційний лад України. Водночас, органи досудового розслідування стикаються з істотними викликами у цій сфері. Це вказує на нагальну потребу, в першу чергу, вдосконалення організаційно-тактичного забезпечення процесу розслідування державної зради. Крім того, існує гостра необхідність у розробці ефективної методики розслідування таких злочинів¹.

¹ В рамках питання нашого дослідження не можемо не навести статистичні дані, вказані у науковому дослідженні Ю. Кононенка. Так, за твердженням автора, у 2019 році проти основ Національної безпеки України обліковано злочинів –379, у 2020 – 414, у 2021 – 520, у 2022 – 17422, у 2023 – 5562, з них за ст. 111 КК України обліковано у 2019 – 123, у 2020 – 145, у 2021 – 208, у 2022 – 1957, у 2023 – 1169. При цьому у 2020 р. до суду було передано 17 обвинувальних актів щодо вчинення державної зради. Натомість у 2021 р. таких обвинувальних актів налічувалося – 46; у 2022 р. – 269. Врешті, у 2023 р. їхня 17 кількість зросла до 315 [6, с. 33].

Спробуємо зосередити свою увагу на одному з видів – Колабораційна діяльність.

Відповідно до ст. 111 Кримінального кодексу України «державна зрада – діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України» [7]. В той же час, чинні норми Кримінального кодексу не повністю охоплювали нові виклики, спричинені повномасштабним вторгненням військ РФ на територію України. Це зумовило необхідність впровадження нових статей, які б чітко визначили межі допустимої та забороненої діяльності громадян України на тимчасово окупованих територіях (стаття 111-1. Колабораційна діяльність та стаття 111-2. Пособництво державі-агресору).

Проте, внесення додаткових змін до Кримінального кодексу України в період з березня по травень 2022 року та практика застосування статті 111-1 КК України виявили ряд суттєвих проблем. Зокрема, виникли труднощі у розмежуванні правопорушень, передбачених статтями 111 (Державна зрада), 111-1 (Колабораційна діяльність), 111-2 (Пособництво державі-агресору) та 436-2 (Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників) КК України.

Більше того, під дію статті 111-1 КК України формально потрапляє цілком законна діяльність, як-от: заходи з вирішення гуманітарних проблем на окупованих територіях, надання медичних послуг, функціонування трубопровідного транспорту, робота продовольчих магазинів тощо. Внаслідок цього, мешканці окупованих територій (включаючи ті, що фактично перебувають під тимчасовим контролем російських військ, але формально не мають статусу «тимчасово окупованої території») ризикують бути притягнутими до кримінальної відповідальності за дії, які не становлять суспільної небезпеки, але можуть підпадати під диспозицію статті 111-1 КК України [8].

Така ситуація вказує на необхідність уточнення законодавства та розробки чітких критеріїв розмежування цих складів злочинів для забезпечення єдності правозастосовної практики та дотримання принципу правової визначеності¹.

Саме тому, 20 липня 2022 року був зареєстрований Проект Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення» (р.н. 7570) [9]. Цим законопроектом запропоновано усунути недоліки в частині перетину складів злочинів, зокрема:

1) визначити відмінні ознаки складу злочину «колабораційна діяльність» (стаття 111-1 КК України) для її відмежування від державної зради (стаття 111 КК України), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників (ст. 436-2 КК України) та від інших суміжних кримінальних правопорушень;

2) виключити відповідальність за публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України зі стаття 111-1 КК України, оскільки відповідальність за такі діяння передбачається статтею 110 КК України «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України»;

3) виключити статтю 111-2 КК України «Пособництво державі-агресору», оскільки вона передбачає колабораційну діяльність в її окремих формах, які вже визначені у статті 111-1 КК України, а окремі її положення включити до тексту цієї статті 111-1.

Отже, загалом, даний законопроект пропонує інноваційний підхід до формулювання статті 111-1 КК України. Він передбачає чітке визначення видів діяльності, які безпосередньо підпадають під заборону та можуть кваліфікуватися як кримінальні правопорушення за цією статтею. Такий спосіб викладення має кілька переваг:

¹ Так, зокрема, для аналізу слідчої практики застосування статті 111-1 КК України було проаналізовано провадження, зареєстровані регіональними прокуратурами восьми областей (Київської, Чернігівської, Сумської, Херсонської, Запорізької, Харківської, Луганської та Донецької), окремі регіони яких були захоплені або тимчасово окуповані внаслідок повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Аналіз проводився на основі інформації, опублікованої на офіційних вебсторінках обласних прокуратур з моменту введення в дію статті 111-1 КК України 15 березня 2022 року та до 04 листопада 2022. Згідно з публічною інформацією, найбільша частка справ у даних регіонах стосується діянь, кваліфікованих за ч. 5 статті 111-1 – 141 провадження, за ч. 7 статті 111-1 – 54 провадження, за ч. 4 статті 111-1 – 18 проваджень, за ч. 1 статті 111-1 – 14 проваджень, за ч. 3 статті 111-1 – 9 проваджень, за ч. 6 статті 111-1 – 7 проваджень, найменше – за ч. 2 статті 111-1 – 4 провадження [8].

- 1) він допомагає усунути неоднозначність у тлумаченні закону;
- 2) логічно доповнює структуру кримінального законодавства, яке за своєю природою має визначати суспільно небезпечні діяння, а не правомірні види діяльності;
- 3) враховує всі необхідні елементи складу кримінального правопорушення.

Завдяки цьому підходу, нова редакція статті 111-1 КК України мала б потенціал значно підвищити ефективність її практичного застосування. Це, на думку розробників законопроекту, дозволило б правоохоронним органам більш чітко ідентифікувати протиправні дії та уникнути помилкового переслідування за законну діяльність.

В той же час, незважаючи на загальну позитивну спрямованість запропонованих змін, деякі аспекти нової редакції статті, за висновком Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України потребують подальшого уточнення та доопрацювання. Основна проблема полягає в тому, що окремі формулювання діянь, які класифікуються як колабораційна діяльність, залишаються недостатньо конкретними. Це створює ризик їх надто широкого тлумачення, що може призвести до серйозних труднощів при практичному застосуванні закону. Така ситуація потенційно може спричинити: неоднозначність у правозастосуванні, ризик необґрунтованого притягнення до відповідальності, складнощі у розмежуванні законної та протиправної діяльності в умовах окупації. Серед проблемних моментів запропонованого законопроекту можна виділити наступні:

1) ч. 1 ст. 111-1 КК (здійснення інформаційної діяльності). Відповідно до п. 3 примітки до ст. 111-1 КК, під здійсненням інформаційної діяльності розуміється створення, збирання, одержання, зберігання, використання чи поширення інформації, зміст якої відповідає меті, визначеній у частині першій цієї статті. За таких умов кримінально караним слід буде визнавати доволі широке коло діянь: починаючи від роботи у ворожих засобах масової інформації, закінчуючи поширенням фейків чи наданням державі-агресору інформації як допомоги у веденні бойових дій проти військових формувань України або проти добровольчих формувань, що утворені чи самоорганізувалися для захисту України. Відповідно до положень законопроекту, надання такої допомоги підпадатиме також під ч. 4, 6 ст. 111-1 КК, а також може підпадати під ст. 436-2, що ускладнює розмежування складів злочинів;

2) ч. 4 ст. 111-1 КК містить формулювання «фінансування такого збройного чи воєнізованого формування, постачання зброї, боєприпасів, вибухових речовин, військової техніки, палива або надання йому іншої допомоги у веденні бойових дій проти військових формувань України або проти добровольчих формувань, що утворені чи самоорганізувалися для захисту України», що також охоплює доволі широкий спектр діянь, які, зокрема, можуть включати в себе й ті діяння, відповідальність за які передбачена іншими частинами цієї ж статті, що також може призвести до ускладнення кваліфікації діяння;

3) формулювання «публічні заклики до підтримки рішень чи дій держави-агресора чи до співпраці з нею» та «публічні заклики до проведення незаконних виборів чи референдуму» надто широкі, і їх застосування може призвести до порушення прав людини з огляду на можливість притягнення до кримінальної відповідальності за розміщення закликів як допису в соціальній мережі, адже згідно з п. 4 примітки до ст. 111-1 КК у чч. 1 та 3 цієї статті, публічними вважаються заперечення та заклики, спрямовані на невизначене коло осіб, висловлені у мережі Інтернет, за допомогою засобів масової інформації або під час публічного зібрання [8]

Висновки.

По-перше, в умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України виникає нагальна потреба вдосконалення криміналістичної методики розслідування злочинів проти національної безпеки. Ця методика повинна враховувати нові форми та масштаби злочинів, специфіку воєнного стану, труднощі збору доказів на окупованих територіях, необхідність протидії кіберзлочинам та інформаційним диверсіям.

По-друге, сучасна криміногенна ситуація характеризується тривожним зростанням кількості злочинів проти основ національної безпеки, зокрема випадків державної зради - найсерйознішого посягання на державну безпеку, обороноздатність, незалежність та конституційний лад України. Органи досудового розслідування стикаються зі значними викликами у цій сфері, що вказує на нагальну потребу вдосконалення організаційно-тактичного забезпечення процесу розслідування державної зради та розробки ефективної методики розслідування таких злочинів. Ці заходи є критично важливими для підвищення ефективності боротьби зі злочинами проти національної безпеки та захисту державних інтересів України.

По-третє, аналіз проєкту Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення дає підстави говорити про те, що він пропонує інноваційний підхід до формулювання статті 111-1 КК України, чітко визначаючи види діяльності, які кваліфікуються як кримінальні правопорушення. Однак, деякі аспекти нової редакції потребують уточнення та доопрацювання. Основна проблема полягає в недостатній конкретності окремих формулювань діянь, що класифікуються як колабораційна діяльність. Це створює ризик надто широкого тлумачення, що може призвести до труднощів у практичному застосуванні закону під час розслідування цього виду злочинів, неоднозначності у правозастосуванні, ризику необґрунтованого притягнення до відповідальності та складнощів у розмежуванні законної та протиправної діяльності в умовах окупації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кривонос, Роман. Об'єднана Німеччина і проблеми безпеки східної Європи. *Нова політика*, 2'96. С. 11–17.
2. Белов Д., Громовчук М. Правовий простір держави: конституційно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Випуск 66. С. 46–50.
3. Глазов О.В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Політологія*. 2011. Т. 155, вип. 143. С. 42–46.
4. Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності: *навч. посібник*. 2-е вид., доп. і перероб. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.
5. Шеремет А.П. Криміналістика: *навч. посіб.* для студ. вищ. навч. закл. 2-ге вид. Київ: Центр учбової літ. 2009. 472 с.
6. Кононенко Ю.С. Основи методики розслідування державної зради. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. *Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право*. Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2024. 212 с.
7. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
8. Притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення колабораційної діяльності: аналіз діючого законодавства, практики його застосування та пропозиції щодо зміни законодавства. Центр прав людини «Зміна». URL: <https://zmina.ua/publication/prytyagnennya-dokryminalnoyi-vidpovidalnosti-za-vchynennya-kolaboracijnoyi-diyalnosti-analiz-diyuchogo-zakonodavstva-praktyky-jogo-zastosuvannya-ta-propozyciyi-shhodo-zminy-zakonodavstva/>.
9. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення: Проєкт Закону. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=74590.
10. Данко В.Й., Белов Д.М. Правові позиції Конституційного Суду України: аналіз правової доктрини. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 73(5). 2022. С. 174–182.